

*Пономарьова О. О.,
аспірант Приватного
вищого навчального закладу
«Львівський університет бізнесу та права»,
помічник судді Верховного Суду*

ПОВНОВАЖЕННЯ КАСАЦІЙНОГО ГОСПОДАРСЬКОГО СУДУ У СКЛАДІ ВЕРХОВНОГО СУДУ ВІДПОВІДНО ДО ГОСПОДАРСЬКОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ В РЕДАКЦІЇ ЗАКОНУ УКРАЇНИ № 2147-VIII ВІД 03.10.2017

Статтю присвячено висвітленню повноважень Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду відповідно до Господарського процесуального кодексу України в редакції Закону України № 2147-VIII від 03.10.2017. Автором аргументовано наявність як позитивних, так і негативних змін обсягу та змісту повноважень суду касаційної інстанції у сфері господарського судочинства.

Ключові слова: Касаційний господарський суд, Верховний Суд, повноваження.

Статья посвящена освещению полномочий Кассационного хозяйственного суда в составе Верховного Суда в соответствии с Хозяйственным процессуальным кодексом Украины в редакции Закона Украины № 2147-VIII от 03.10.2017. Автором аргументировано наличие как положительных, так и отрицательных изменений объема и содержания полномочий суда кассационной инстанции в сфере хозяйственного судопроизводства.

Ключевые слова: Кассационный хозяйственный суд, Верховный Суд, полномочия.

Будь-яка система являє собою сукупність елементів, пов'язаних певними зв'язками, структурою та ієрархією, задля реалізації заданих для неї функцій. Судова система в Україні не є виключенням. Будучи побудованою за інстанційним принципом, кожен її елемент досягає поставлених цілей та визначених йому завдань через систему повноважень. Саме повноваження є тією мірою свободи органів влади, че-

рез призму якої оцінюється законність їх рішень, дій та бездіяльності.

У науковій літературі питання повноважень судів було предметом аналізу таких науковців, як В. Ф. Погорілко, В. Л. Федоренко, Т. І. Дузінкевич, В. В. Сердюк, А. Ф. Козлов, К. В. Гусаров, О. Г. Яновська та ін.

Великий тлумачний словник сучасної української мови визначає повноваження як «право, надане кому-небудь

для здійснення чогось; у множині – права, надані особі або підприємству органами влади» [1, с. 1000]. Енциклопедичні джерела вказують на те, що повноваження – це сукупність прав і обов'язків державних органів і громадських організацій, а також посадових та інших осіб, закріплених за ними у встановленому законодавством порядку для здійснення покладених на них функцій [2, с. 639]. Аналогічної думки дотримується А. О. Неугодніков, який зазначає, що повноваження є сукупністю прав та обов'язків органу [3, с. 11]. В. Ф. Погорілко та В. Л. Федоренко визначають повноваження судів загальної юрисдикції як сукупність прав і обов'язків судів загальної юрисдикції, закріплених за ними Конституцією та законами України [4, с. 354].

Варто зауважити, що з прийняттям Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 02.06.2016 № 1401- VIII [5]. повноваження суду касаційної інстанції звужені, враховуючи, що право касаційного оскарження обмежено, оскільки гарантується лише у визначених законом випадках. Наведеними положеннями Конституції фактично надано право законодавцю встановлювати певні «фільтри» для оскарження і перегляду судових рішень касаційним судом.

У частині третій статті 287 ГПК України в редакції Закону № 2147-VIII від 03.10.2017 [6] передбачено, що не підлягають касаційному оскарженню: 1) рішення, ухвали суду першої інстанції та постанови, ухвали суду апеляційної інстанції у справах, рішення у яких підлягають перегляду в апеляційному порядку Верховним Судом; 2) судові рішення у малозначних справах, крім випадків визначених вказаною статтею. Якщо перший пункт наведеної статті не викликає запитань, то «малозначні справи» дають підстав для дискусії.

Перш за все варто з'ясувати які справи законодавець визначає як малозначні, та якими критеріями слід керуватись Ка-

саційному господарському суду під час вирішення питання, чи поширюється його компетенція на перегляд відповідної справи.

ГПК України в редакції Закону № 2147-VIII від 03.10.2017 для цілей цього Кодексу під малозначними справами розуміє: 1) справи, у яких ціна позову не перевищує сто розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб; 2) справи незначної складності, визнані судом малозначними, крім справ, які підлягають розгляду лише за правилами загального позовного провадження, та справ, ціна позову в яких перевищує п'ятсот розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб.

Господарський процесуальний кодекс України в редакції Закону № 2147-VIII від 03.10.2017 визначає перелік справ, які підлягають розгляду виключно у порядку загального позовного провадження, через призму справ, які не можуть бути розглянуті в порядку спрощеного позовного провадження (ст. 247), а саме: 1) про банкрутство; 2) за заявами про затвердження планів санації боржника до відкриття провадження у справі про банкрутство; 3) у спорах, які виникають з корпоративних відносин та спорах з правочинів щодо корпоративних прав (акцій); 4) у спорах щодо захисту прав інтелектуальної власності, крім справ про стягнення грошової суми, розмір якої не перевищує сто розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб; 5) у спорах, що виникають з відносин, пов'язаних із захистом економічної конкуренції, обмеженням монополізму в господарській діяльності, захистом від недобросовісної конкуренції; 6) у спорах між юридичною особою та її посадовою особою (у тому числі посадовою особою, повноваження якої припинені) про відшкодування збитків, завданих такою посадовою особою юридичній особі її діями (бездіяльністю); 7) у спорах щодо приватизації державного чи комунального майна; 8) в яких ціна позову перевищує п'ятсот розмірів прожиткового

мінімуму для працевздатних осіб; 9) інші вимоги, об'єднані з вимогами у спорах, вказаних у пунктах 3–8 частини четвертої статті 247 ГПК України.

Таким чином, наведені вище спори не можуть бути визнані малозначними, а, отже, Касаційний господарський суд вправі реалізувати свої повноваження у таких справах.

Що стосується інших категорій справ, то, на нашу думку, передбачивши у ст. 247 ГПК України в редакції Закону № 2147-VIII від 03.10.2017 перелік питань, які підлягають встановленню судом при вирішенні питання про розгляд справи в порядку спрощеного або загального позовного провадження, законодавець одночасно визначив критерії, якими повинен керуватись суд, вирішуючи, чи підлягає справа віднесенню до категорії малозначних.

Таким чином, можна стверджувати, що, вирішуючи питання, чи підлягає справа перегляду в порядку касаційного провадження, Касаційний господарський суд повинен врахувати: 1) ціну позову; 2) значення справи для сторін; 3) обраний позивачем спосіб захисту; 4) категорію та складність справи; 5) обсяг та характер доказів у справі тощо; 6) кількість сторін та інших учасників справи; 7) чи становить розгляд справи значний суспільний інтерес.

Водночас, законодавством передбачено випадки, за наявності яких малозначні спори все ж підлягають розгляду судом касаційної інстанції, а саме: якщо: а) касаційна скарга стосується питання права, яке має фундаментальне значення для формування єдиної правозастосовчої практики; б) особа, яка подає касаційну скаргу, відповідно до цього Кодексу позбавлена можливості спростувати обставини, встановлені оскарженим судовим рішенням, при розгляді іншої справи; в) справа становить значний суспільний інтерес або має виняткове значення для учасника справи, який подає касаційну скаргу; г) суд першої інстанції відніс справу до категорії малозначних помилково.

Враховуючи зазначене, вбачається необхідність визначити на законодавчому рівні такі поняття як «справи незначної складності», «питання права, яке має фундаментальне значення», «значний суспільний інтерес», «справа, яка має виняткове значення для учасника справи».

Очевидним є той факт, що встановлення наведених критеріїв касаційного оскарження спрямоване переважно на зменшення навантаження на суд касаційної інстанції, та запозичене з досвіду європейських країн. Однак, вважаємо такі нововведення передчасними, з урахуванням того, що, на відміну від європейських країн, Україна лише стала на шлях підвищення довіри до судової гілки влади, і обмеження повноважень саме касаційної інстанції навряд чи цьому сприятиме.

Спробуємо з'ясувати зміст деяких із зазначених процесуальних повноважень Касаційного господарського суду. Новелою вітчизняного законодавства є наділення суду касаційної інстанції повноваженням здійснювати апеляційний перегляд. Так, у ст. 25 ГПК України в редакції Закону № 2147-VIII від 03.10.2017 унормовано, що Верховний Суд переглядає в апеляційному порядку судові рішення апеляційних господарських судів, ухвалені ними як судами першої інстанції. Зі змісту ст. 24 вказаного Кодексу вбачається, що апеляційними господарськими судами як судами першої інстанції розглядаються справи щодо оскарження рішень третейських судів та про видачу наказів на примусове виконання рішень третейських судів.

К. М. Біда, аналізуючи повноваження Вищого господарського суду України, звертав увагу на те, що ГПК України не наводив аргументації, яка може слугувати підставою для реалізації повноваження залишити в силі рішення першої інстанції або постанову апеляційної інстанції без змін, а скаргу без задоволення [7, с. 132]. З прийняттям ГПК України в редакції Закону № 2147-VIII від 03.10.2017 законодавцем були враховані

дані зауваження, і у ст. 309 конкретизовано підстави для реалізації вказаного повноваження. Так, у вказаній статті передбачено, що суд касаційної інстанції залишає касаційну скаргу без задоволення, а судові рішення – без змін, якщо визнає, що рішення ухвалено з додержанням норм матеріального і процесуального права. При цьому, зауважено, що не може бути скасоване правильне по суті і законне рішення з одних лише формальних міркувань. Те саме стосується і повноваження суду касаційної інстанції, визначеного ст. 313 ГПК України в редакції Закону № 2147-VIII від 03.10.2017, щодо скасування постанови суду апеляційної інстанції і залишення в силі судового рішення суду першої інстанції, якщо встановить, що судом апеляційної інстанції скасовано судові рішення, яке відповідає закону.

Зазнали певної трансформації норми господарського процесуального законодавства і в частині повноважень суду касаційної інстанції щодо скасування актів судів попередніх інстанцій. Відтепер процесуальним законодавством відокремлено підстави, за наявності яких судові рішення підлягають обов'язковому скасуванню з направленням справи на новий розгляд, та за наявності яких справа направляється для продовження розгляду. Зокрема, у ст. 310 встановлено, що підставою для скасування судових рішень суду першої та апеляційної інстанцій і направлення справи для продовження розгляду є порушення норм матеріального чи процесуального права, що призвели до постановлення незаконної ухвали суду першої інстанції та (або) постанови суду апеляційної інстанції, що перешкоджають подальшому провадженню у справі.

Під час здійснення касаційного перегляду Вищий господарський суд України, скасовуючи, наприклад, незаконну ухвалу апеляційного суду щодо зупинення провадження у справі, направляв справу саме «на розгляд» до апеляційного господарського суду, хоча фактично ст. 111–9

ГПК України не мала такого формулювання, а передбачала направлення справи лише на «новий розгляд». Позитивним є те, що ГПК України в редакції Закону № 2147-VIII від 03.10.2017 врегульовано дану прогалину законодавства.

Поряд з тим, вирішення деяких проблем у визначенні повноважень касаційної інстанції за результатами розгляду касаційної скарги все ж не віднайшли свого відображення у новому ГПК України. Наведемо наступний приклад. Так, встановивши, що ухвала суду апеляційної інстанції про повернення апеляційної скарги без розгляду скаргнику винесена без достатніх правових підстав, Вищий господарський суд України постановляв у такому випадку скасувати зазначену ухвалу апеляційного суду, а справу направити до того ж суду для вирішення питання щодо прийняття апеляційної скарги до провадження, хоча ст. 111–9 ГПК України не містила відповідного формулювання.

Вважаємо, що подібна за своєю суттю прогалина міститься і новому ГПК України в редакції Закону № 2147-VIII від 03.10.2017. Повноваження касаційного суду, визначені у ст. 308 нового ГПК України, не є коректними по відношенню до ситуації з оскарження ухвали суду, яка не просто перешкоджає подальшому провадженню у справі, а перешкоджає саме його відкриттю. З юридичної точки зору було б неправильно, у разі встановлення Касаційним господарським судом порушення норм процесуального права при винесенні ухвали, яка перешкоджає відкриттю провадження у справі (про відмову у відкритті провадження у справі, повернення або залишення без розгляду заяви, скарги), направляти справу на новий розгляд або для продовження розгляду, оскільки провадження фактично не є відкритим. Тому доцільним є доповнити визначений ст. 308 ГПК України в редакції Закону № 2147-VIII від 03.10.2017 перелік повноважень наступним пунктом: «скасувати рішення судів першої та апеляційної інстанцій повністю або частково і передати справу

для вирішення питання щодо відкриття провадження у справі (апеляційного провадження)».

У статті 310 ГПК України в редакції Закону № 2147-VIII від 03.10.2017 передбачено підстави, за наявності яких Касаційний господарський суд не просто має право, а зобов'язаний повністю або частково скасувати рішення і передати справу повністю або частково на новий розгляд, а саме якщо: 1) справу розглянуто і вирішено неповноважним складом суду; 2) в ухваленні судового рішення брав участь суддя, якому було заявлено відвід, і судом касаційної інстанції визнано підстави його відводу обґрунтованими; 3) судові рішення не підписано будь-яким із суддів або підписано не тими суддями, що зазначені в судовому рішенні; 4) судові рішення ухвалено суддями, які не входили до складу колегії, що розглянула справу; 5) справу розглянуто за відсутності будь-кого з учасників справи, належним чином не повідомлених про дату, час і місце судового засідання, якщо такий учасник справи обґрунтовує свою касаційну скаргу такою підставою; 6) судові рішення ухвалено з порушенням правил інстанційної або територіальної юрисдикції; 7) суд розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу, яка підлягала розгляду за правилами загального позовного провадження; 8) суд прийняв рішення про права та (або) обов'язки осіб, що не були залучені до участі у справі.

У зазначеній статті Кодексу в тій чи іншій формі відтворено положення ст. 111–10 ГПК України в редакції до прийняття Закону № 2147-VIII від 03.10.2017, яка визначала деякі подібні підстави для скасування судового рішення, однак не конкретизувала, що за їх наявності справа передається саме на новий розгляд, хоча це мало місце на практиці.

Варто зауважити, що не всі з наведених у ст. 310 ГПК України в редакції Закону № 2147-VIII від 03.10.2017 підстав є безумовними. Так, законо-

давцем конкретизовано, що судові рішення, ухвалені судом з порушенням правил територіальної юрисдикції (підсудності), підлягає скасуванню з направленням справи на новий розгляд за встановленою законом підсудністю лише у випадку, коли скаржник довів, що не заявив у суді першої інстанції про непідсудність справи з поважних причин.

Крім того, законодавцем конкретизовано, що підставою для скасування судового рішення та направлення справи на новий розгляд є також порушення норм процесуального права, що унеможливило встановлення фактичних обставин, які мають значення для правильного вирішення справи, за наявності однієї з таких умов: 1) суд не дослідив зібрані у справі докази; 2) суд необґрунтовано відхилив клопотання про витребування, дослідження або огляд доказів, або інше клопотання (заяву) учасника справи щодо встановлення обставин, які мають значення для правильного вирішення справи; 3) суд встановив обставини, що мають суттєве значення, на підставі недопустимих доказів.

Перелік підстав для реалізації Касаційним господарським судом повноважень щодо скасування рішення суду з направленням справи на новий розгляд є ширшим, в порівнянні з підставами, які були передбачені для Вищого господарського суду України ст. 111–10 ГПК України в редакції до прийняття Закону № 2147-VIII від 03.10.2017, яка прямо не визначала підставою для скасування рішення – ухвалення його суддею, якому було заявлено відвід, і судом касаційної інстанції визнано підстави його відводу обґрунтованими.

Важливою новелою господарського процесуального законодавства також є закріплення положень про те, що зміна судового рішення може полягати в доповненні або зміні, у тому числі його мотивувальної частини.

На нашу думку, відповідна новела ґрунтується на широкому розумінні

поняття «рішення суду» – як процесуального документа, який складається з вступної, мотивувальної та резолютивної частин. Наведений підхід оцінюється нами критично, вважаємо більш доцільним тлумачити «рішення суду» у більш вузькому розумінні, а саме як висновки суду, наведені у резолютивній частині рішення.

Крім того, важливим є закріплення господарським процесуальним законодавством права суду касаційної інстанції закривати провадження у справі та залишати позов без розгляду у разі недотримання вимог ст.ст. 226 та 231 ГПК України в редакції Закону № 2147-VIII від 03.10.2017, а також у разі порушення правил юрисдикції господарських судів (обов'язкова підстава).

На особливу увагу заслуговує питання щодо можливості «повторної касації». Господарський процесуальний кодекс України в редакції до прийняття Закону № 2147-VIII від 03.10.2017 не передбачав повноваження суду касаційної інстанції щодо повторного касаційного перегляду вже переглянутих раніше судом касаційної інстанції судових рішень господарських судів.

Водночас ГПК України в редакції Закону № 2147-VIII від 03.10.2017 передбачає таку можливість, якщо касаційна скарга надійшла до суду касаційної інстанції після закінчення касаційного розгляду справи і особа, яка подала скаргу, не була присутня під час касаційного розгляду справи, за умови, що наведені у ній доводи не були розглянуті судом під час касаційного розгляду справи за касаційною скаргою іншої особи.

У випадку відкриття «повторного» касаційного провадження суд касаційної інстанції може зупинити дію раніше прийнятої ним постанови та судових рішень, що оскаржуються, а у разі задоволення такої касаційної скарги – уповноважений скасувати раніше прийняту постанову суду касаційної інстанції. Вважаємо, що закріплення за судом касаційної інстанції відповідних повноважень суперечить принципу *res judicata* – остаточності рішень суду.

Варто відзначити, що позитивним є закріплення у процесуальному законодавстві (ст. 307 ГПК України) повноваження касаційної інстанції затверджувати мирову угоду на стадії касаційного провадження.

Крім того, положеннями вказаної статті ГПК України Касаційний господарський суд наділено повноваженнями приймати відмову позивача від позову, в той час як ГПК України в редакції до прийняття Закону № 2147-VIII від 03.10.2017 наділяв такими повноваженнями виключно суд першої інстанції до прийняття рішення у справі.

Таким чином, здійснивши дослідження процесуальних повноважень Касаційного господарського суду, визначених ГПК України в редакції Закону № 2147-VIII від 03.10.2017, можемо відмітити як позитивні зрушення законодавчого врегулювання даної сфери – до яких можна віднести встановлення деяких повноважень, які раніше не передбачало законодавство, однак потребувала практика, так і негативні – обмеження касаційної компетенції «малозначними спорами» та введення «повторної касації».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови: [2-е вид.] / голов. ред. В. Т. Бусел, редактори-лексикографи: В. Т. Бусел, М. Д. Василега-Дерibas, О. В. Дмитрієв, Г. В. Латник, Г. В. Степенко. К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
2. Великий енциклопедичний юридичний словник. За редакцією акад. НАН України Ю. С. Шемшученка. К.: ТОВ «Вид-во «Юридична думка», 2007. 992 с
3. *Неугодніков А. О.* Правовий статус адміністративного суду в Україні: адміністративно-правовий аспект: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.07. Одеська національна юридична академія. О., 2006. 20 с.

4. Погорілко В. Ф., Федоренко В. Л. Конституційне право України: підручник. К.: Правова єдність, 2010. 429 с.

5. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя): Закон України від 02.06.2016 № 1401- VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1401-19>.

6. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 06.11.1991 № 1798-XII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/main/1798-12>.

7. Біда К. М. Повноваження суду касаційної інстанції. Вісник господарського судочинства. 2006. № 5. С. 131–137.

Ponomarova O. The power of the Cassational Economic Court in the structure of the Supreme Court under the Economic Procedural Code of Ukraine as reworded by the Law of Ukraine № 2147-VIII in force as of 03.10.2017

The article is devoted to the coverage of the powers of the Court of Cassation in the Supreme Court in accordance with the Economic Procedural Code of Ukraine in the version of the Law of Ukraine No. 2147-VIII of 03.10.2017. The author argued the presence of both positive and negative changes in the scope and content of the powers of the court of cassation in the field of economic legal proceedings.

The author focuses on the fact that with the adoption of the Law of Ukraine «On Amendments to the Constitution of Ukraine (on Justice)» of 02.06.2016, No. 1401–8, the powers of the court of cassation are narrowed, and the right of appeal is limited, since it is guaranteed only in the manner prescribed by law cases. The author argues that the provisions of the Constitution actually gave the legislator the right to set certain «filters» for appealing and reviewing court decisions by cassation court.

The «filters» established by the new procedural legislation for the cassational judicial proceedings are determined. The concept of low-priority cases and criteria that should be guided by a court in solving the issue of assigning a case to a low-priority are analyzed. The author noted such procedural innovations of the cassation court as the possibility of repeated cassation proceedings and the suspension of the previously adopted resolution of the cassation court.

The cases, in the presence of which insignificant disputes are still subject to consideration by the court of cassation instance, are determined.

The author concludes that the establishment of the specified criteria of the cassation appeal is aimed primarily at reducing the burden on the court of cassation, and borrowed from the experience of European countries, criticizes such innovations and considers them premature, unfortunately, unlike the European countries, Ukraine has only started to increasing confidence in the judiciary, and limiting the powers of the cassation instance will not do this.

Keywords: Cassation Economic Court, Supreme Court, powers.

Стаття надійшла до редакції журналу 23.11.2017 р.